

Mult mai numeroase sînt completările pe care J. Peters le face aparatului critic. Acolo unde Gemoll indicase adesea numai familia de manuscrise sau codicele a cărui lecțiune o preferase, noul editor a suplinit lipsa celorlalte lecțiuni, folosind în acest scop aparatul altor ediții, în primul rînd pe acela al ediției lui E. C. Marchant (Oxford, 1910).

Operă de pietate discretă și de rigoare științifică, noua ediție a *Cyropediei* lui Xenofon contribuie la menținerea prestigiului meritat de care se bucură Biblioteca teubneriană.

Nicolae-Șerban Tanașoca

XÉNOPHON, *L'art de la chasse*. Textes établis et traduit par Edouard Delebecque, Paris, Les Belles Lettres, 1970, 161 p.

După ce în 1950 oferise filologilor clasici, în colecția Guillaume Budé, ediția tratatului *Despre echitație* a lui Xenofon, profesorul Edouard Delebecque, de la Universitatea din Aix-Marseille, publică anul acesta, în aceeași colecție, ediția unei alte opere a lui Xenofon, clasată în categoria *Scripta minora*: tratatul despre arta vînătorii.

Micul tratat, care a cunoscut pînă acum șapte ediții critice (ultima în 1937, datorată lui G. Pierleoni), a pus în fața filologilor multe probleme dificile privind autenticitatea, datarea, titlul, ca și stabilirea textului. Ediția de față încearcă să găsească soluții tuturor acestor probleme.

Reluînd ideile din mai vechiul și amplul său studiu *Essai sur la vie de Xénophon*, E. Delebecque socotește problema autenticității tratatului o falsă problemă, care a făcut să curgă prea multă cerneală. Studiul atent și amănunțit al cărții îl impune ca autor sigur al ei pe Xenofon. Argumentele sînt următoarele:

- în toate celelalte opere ale lui Xenofon se găsesc numeroase pasaje referitoare la vînătoare, ceea ce ar indica un om pasionat și priceput, capabil să scrie un tratat pe această temă;
- în peisajele naturale descrise în carte se poate identifica mediul rustic din Pelopones, căci lipsește în text o mențiune expresă care să permită identificarea sigură a cadrului natural din Pelopones. Pe de altă parte, lectura cărții demonstrează că nu este vorba de peisaje naturale în care să se poată recunoaște un loc sau altul din Grecia, ci numai de un cadru natural, evocat în mod general și impersonal, în strînsă legătură cu cerințele subiectului;
- atacurile împotriva sofistilor și a politicianilor ambițioși, care fac obiectul capitoului XIII, neașteptat în economia generală a cărții, pot fi ușor explicate dacă le legăm de viața lui Xenofon.

Acceptîndu-l pe Xenofon ca autor al tratatului, singura problemă care rămîne de discutat, după E. Delebecque, este cea a datei la care a fost scris. Pornind de la o anumită neglijență a stilului, exegeții anteriori afirmau că — în cazul în care lucrarea aparține lui Xenofon — ea nu poate fi decît o operă de tinerețe. E. Delebecque o socotește, dimpotrivă, o operă de maturitate, justificînd caracteristicile stilului prin tonul familiar, didactic, cu care autorul se adresează tinerilor, în primul rînd fiilor săi Gryllos și Diodor.

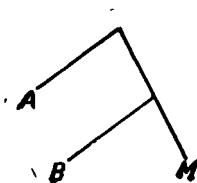
Textul ediției a fost stabilit prin colaționarea — în fotocopie — a trei manuscrise care păstrează cel mai bine textul:

1) Vaticanus Graecus 989, datînd din secolul al XIII-lea (B). Din manuscris lipsește capitolul I.

2) Marcianus Graecus 511, datînd de la mijlocul secolului al XIV-lea (M).

3) Vindobonensis phil. gr. 37, datînd din secolul al XVI-lea (A).

Stemma celor trei manuscrise este simplă :

E. Delebecque arată că stabilirea textului pe baza acestor manuscrise este dificilă, deoarece nici unul nu oferă un text foarte sigur. Manuscrisul A, care pare a fi cel mai bun în acest sens, are defectul de a fi fost copiat de o persoană care nu cunoștea limba greacă și care, neputînd citi corect sau încurcîndu-se în abrevieri, a scris cuvinte care nu au existat niciodată.

Alături de cele trei manuscrise a fost utilizat în prezenta ediție și papirusul de proveniență necunoscută P. Reinach 78, datat după grafie în secolul II, papirus care conține un fragment din capitolul XIII (paragrafele 5–14) și ale cărui lecțiuni confirmă textul manuscrisului B.

În fine, s-a ținut seama și de tradiția indirectă, tratatul lui Xenofon fiind citat de mulți autori antici sau mai noi. Dintre aceștia cel mai util este Arrian, care a concentrat în cartea sa despre vinătoare pasaje întregi ale înaintașului său.

Cu toate conjecturile făcute de editorii anteriori, rămîn treizeci de pasaje lipsite de sens sau cu un sens foarte vag. Este meritoriu efortul lui E. Delebecque de a propune pentru fiecare din cele treizeci de cazuri o corectură originală, marcată în aparatul critic prin *ego*. Din păcate însă, multe dintre acestea sînt discutabile.

Vom încerca în cele ce urmează o apreciere critică asupra celor mai importante dintre ele. Ni se par acceptabile conjecturile :

cap. I, 13-A : ἄμα ὀνομαστοί	corectînd pe ἅπαντες μεστοί
cap. II, 9 : ἔνεκα θήρας	” ” ἐν ἑκατέροις
cap. IV, 3 : πλάνας	” ” πλευράς
cap. IV, 15 : ἀργά σιμά	” ” ἐργάσιμα
cap. V, 32 : διώκηται	” ” ἀλισκῆται
cap. VI, 19 : ἐπιθέουσας	” ” ἀπιβοώσας
cap. VI, 10 : ἦ	” ” ἦ
cap. VII, 9 : θέλωσι πω ἰχνεύειν	” ” ἔλωσι sau ἔλθωσι τῷ ἰχνεύειν
cap. X, 7 : λίνοις	” ” ψιλοῖς

Considerăm discutabile următoarele conjecturi :

cap. III, 3 : ἀφιστάμεναι τοῦ ἡλίου corectînd pe ἀφίστανται τὸν ἡλιον. Schimbarea modului verbului nu este, după părerea noastră, necesară, căci nu se încadrează în ritmul normal al frazei, unde verbele sînt la indicativ prezent legate prin conjuncția καί.

cap. V, 12 : τοῖς νεογνοῖς sau τοῖς νεαροῖς corectînd pe τῆς νεοκτῶς. O corectură ispititoare și aparent logică, dar pe care contextul nu o suportă, căci nimic nu îndreptățește să se vorbească acolo despre puii de iepure. Ea a fost, probabil, determinată de faptul că paragraful următor se referă la puii de iepure.

cap. VI, 5 : ἔστιν ἄς πρὸς corectînd pe σκοτεινὰς ῥοῦς. Corectura forțează din nou ritmul frazei, întrerupînd curgerea ei normală (este vorba de înșirarea locurilor unde se pot întinde plase pentru vînat).

cap. V, 20 : ὑπ' ὧτων corectînd pe ὑπ' αὐτόν. Corectura conduce, după părerea noastră, la un sens illogic. În paragraful anterior 19 se spune clar că, atunci cînd aud lătrat de cline, iepurii fug de locurile dinspre care se aude lătratul. Paragraful imediat următor, cel în care s-a efectuat corectura, continuă : „uneori chiar fără să audă un lătrat, ci numai *crezînd că aud sau ascultînd de un îndemn interior* (de instinctul primejdiei) iepurii...”. Corectura lui E. Delebecque dă sensul : „uneori chiar fără să audă un lătrat, ci numai *crezînd că aud sau încrezîndu-se în urechi* (??) iepurii...”. Cum se pot încrede iepurii în urechi dacă nu aud nimic? De aceea corectura lui Schneider ὑφ' αὐτόν care conduce la sensul logic al frazei, menționat mai sus, ni se pare mult mai bună.

cap. VII, 10 : ταῖς κωσίν sau ταῖς ἄμα κωσίν corectînd pe ταῖς ἄρκωσιν. Preferăm acestei corecturi, oarecum căutată, pe cea mai firească, aparținînd mai multor editori anteriori : ἔχρυσιν cap. VI, 25 : ἀποτέμνη corectînd pe ἀποκτελεῖ. Considerăm corectura inutilă, chiar greșită, deoarece textul se referă la un iepure care stă ascuns și care, găsit de cîini, poate fi omorît pe loc. Or, ἀποτέμνη avînd sensul : „taie calea cuiva care fuge”, nu se încadrează în context. cap. IX : 5, ἔλπισας πως ἔτι ζῆν sau ἐπιζῆν corectînd pe πέσας ὡς ἐπὶ γῆν. Din nou o corectură căutată. Cea anterioară, aparținînd lui Schneider πέσας ἑαυτὸν ἐπὶ γῆν, care respectă mai mult textul oferit de manuscrise, ni se pare mai bună.

cap. XI, 4 : περιθεύσει corectînd pe περιθέουσι. Credem că e mai legitim prezentul decît viitorul, verbele cu care περιθεύσει este pe același plan sintactic fiind la prezent. În fine, pasajul de mai mare întindere din cap. V, 15, lipsit în manuscrise de sens : ἄνωθεν ὄσοι δὲ μὴ ἔρχονται corectat de profesorul Delebecque în ἄνωτ' ἐν ὄσοις ὄρμη ἔχονται nu capătă nici prin aceste prea multe îndreptări un sens limpede, lucru reflectat și în traducere.

O altă problemă pe care o ridică editarea acestui text este existența în manuscrise a unei versiuni duble a capitolului I, referitor la originile și mitologia vîntătorii. Manuscrisul A redă o versiune mai scurtă decît celelalte, versiune ce pare redactată pe seama versiunii lungi, deci este posterioară acesteia. Editorii anteriori lui G. Pierleoni (ediția 1937) au socotit că textele trebuie contaminate pentru a obține o versiune apropiată de cea originală. Respingînd pe bună dreptate un asemenea procedeu, Pierleoni a fost primul care a publicat textele în paralel, căci totul arată că ele n-au fost redactate nici la aceeași dată, nici în același spirit.

Urînd exemplul înaintașului său, profesorul Delebecque editează în paralel cele două texte, notînd — ca și acesta — cu sigla A versiunea scurtă (yers. A) și cu sigla Σ versiunea lungă. Se propune însă pentru explicarea acestei duble versiuni o ipoteză argumentată neconvîngător. Argumentul esențial pentru acceptarea lui Xenofon ca autor al ambelor texte este, după profesorul Delebecque, faptul că în multe opere ale lui Xenofon putem depista pasaje întregi, ușor remaniate, copiate din operele anterioare¹. Ne întrebăm însă dacă într-adevăr se poate stabili o legătură logică între faptul că în opere diferite ale aceluiași autor există pasaje identice — lucru explicabil probabil prin faptul că scriitorul se ocupă de situații identice sau similare — și dubla redactare a unui capitol din aceeași operă.

Motivele invocate pentru a justifica remanierea textului conving tot alt de puțin. Observînd că remanierea oferită de versiunea redusă A merge în sensul micșorării importanței rolului eroilor și al sporirii importanței zeilor, în special a lui Apollo și Artemis, în mitologia vîntătorii, editorul încearcă să explice acest fapt printr-un moment din viața lui Xenofon. În anul 400, în timpul expediției „celor zece mii”, strategii realizaseră o sumă de bani din vînzarea prizonierilor, sumă din care au promis o parte ca ofrandă zeilor Apollo și Artemis. Xenofon nu și-a putut îndeplini promisiunea și de aceea schimbarea sensului capitolului I ar fi un fel de ispășire a păcatului față de cei doi zei. Avem impresia că ideea care stă la baza lucrării *Essai sur la vie de Xénophon*, aceea de a explica opera prin viața autorului, este aici

¹ Vezi *Introducerea*, p. 43.

împinsă peste limitele acceptabilului, Delebecque ajungând să vadă legături de cauzalitate și acolo unde ele nu pot fi decât cu greu admise.

Cîteva cuvinte în legătură cu titlul tratatului. Manuscrisele oferă două variante. Manuscrisul A *Κωνηγετικά*, manuscrisele B și M *Κωνηγετικός*. Editorul îl preferă pe acesta din urmă, indicat de altfel și de cîteva autori antici. Subînțelege însă pe lângă el substantivul *ἀνήρ*. Sensul ar fi: „Specialistul sau amatorul de vînătoare cu cîini”. Cum este însă prea greoi pentru a fi redat în franceză și, pe de altă parte — așa cum mărturisește chiar editorul —, nu acoperă întregul conținut al cărții, făcînd un compromis, profesorul Delebecque îl traduce: *L'art de la chasse*. Credem că dificultatea s-ar fi putut rezolva mai ușor admițînd drept complinire pe lângă *Κωνηγετικός* substantivul *λόγος* (tratată), mai ales că această complinire figurează în micul dicționar tehnic care însoțește ediția, la pagina 141.

Traducerea franceză, publicată în paralel cu textul grec, este foarte clară, plăcută chiar, rezolvînd abil dificultățile tehnice ale textului. Notele explicative, mult mai numeroase decît au de obicei textele publicate în această colecție, sînt un prețios sprijin pentru cititor.

Anexele care cuprind: note complementare, o bibliografie indicînd lucrări generale de cinegetică, dicționare, lucrări care au ca obiect direct tratatul lui Xenofon, un excelent dicționar de termeni tehnici, precum și cinci desene ale plaselor sau capcanelor de vînătoare, sporesc valoarea ediției, făcînd-o totdată mai ușor de consultat.

Emanuela Popescu

POLYBE, *Histoires* (livre I et livre II). Texte établis et traduits par Paul Pédech. — Paris, Les Belles Lettres, 1969–1970. LXX–137 & 123 pagini în 16° (în cea mai mare parte duble) + 5 hărți afară din text.

Despre contribuția lui Paul Pédech la mai buna cunoaștere a operei lui Polibiu s-a mai vorbit în paginile revistei noastre, fie în legătură cu masiva teză despre *Metoda istorică a lui Polibiu* (Studii clasice, IX, 1967, p. 350–354), fie cu prilejul apariției primului volum al ediției în curs de pregătire și care cuprindea cartea a XII-a (Studii clasice, V, 1963, p. 388–390). S-au arătat atunci meritele deosebite ale învățatului francez ca exeget al gândirii istoricului din Megalopolis, s-a pus în lumină și împrejurarea că noua ediție bilingvă (prima, în Franța, după ediția lui Dübner din colecția Didot, apărută în 1839) venea să umple o lacună regretabilă, chiar dacă anevoie de împlinit.

Pentru un cercetător care închinase ani de osteneți și o lucrare impunătoare explicării concepției istorice a lui Polibiu, era întru totul de așteptat să-și înceapă ediția cu fragmentele cărții a XII-a, deosebit de prețioase pentru cunoașterea chipului cum autorul *Istoriilor* își înțelegea menirea (fără să mai vorbim de luminile pe care — în luările sale de poziție față de contemporani și înaintași — acesta le aruncă asupra reprezentanților celor mai caracteristici ai istoriografiei elenistice). Acest punct din program odată realizat, tot atât de firesc era și ca pregătirea ediției să reintre în făgașul normal și ca, de-acum înainte, publicarea unei opere atât de vaste să se desfășoare în ordinea firească a conținutului.

În asemenea condiții ni se prezintă deci, la un scurt interval, edițiile însoțite de traduceri ale cărților I și a II-a. Cu acest prilej, se oferă cititorului studiul introductiv care nu-și găsește loc în fruntea fragmentelor din cartea a XII-a, precum și deslușirile indispensabile cu privire la constituirea textului și modul de întocmire a ediției.

Venind după cartea din 1964, studiul despre *Polibiu: omul și opera*, care deschide primul din volumele semnalate astăzi, nu putea cuprinde decât o prezentare concisă a rezultatelor obținute de autor la capătul unor lungi și minuțioase analize, în ce privește fie *forma*